

OPONENTSKÝ POSUDEK NA DIZERTAČNÍ PRÁCI

SCHOVÁNKOVÁ, Soňa (2013): Mezinárodní pracovní migrace a pracující cizinci v Česku v době globální ekonomické krize 2008-2012. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Praha, 154 stran. Školitel disertační práce: Doc. RNDr. Dušan Drbohlav, CSc.

Disertační práce je zaměřena na téma mezinárodní pracovní migrace a rozmístění migrantů-cizinců v České republice. Hlavní pozornost je věnována zejména statistickým ukazatelům pracovní migrace, prostorovým vzorcům na úrovni okresů a imigrační politice Česka v posledních pěti letech, které lze chápat jako relativně specifické období vývoje ovlivněné ekonomickou recesí. **Aktuálnost předložené disertační práce je tedy nesporná, výběr tématu vhodný.** Studentka prokazuje v celé práci dobré znalosti tématu a poskytuje řadu cenných informací.

Struktura práce je logická a promyšlená, disertace je členěna do dvou propojených částí. Nejprve na 60 stranách obsahuje syntézu teoretických a metodických přístupů k výzkumu mezinárodní pracovní migrace a dále obsahuje čtyři publikace, z nichž tři jsou stoprocentním autorstvím uchazečky, a jeden článek je napsán v tříčlenném kolektivu. Vstupní část obsahuje kromě samotného teoretického rozboru rovněž shrnutí publikovaných článků a závěry. Články ve druhé části jsou sevřené v kompaktním celku a vzájemně se doplňují. Obsahový překryv je minimální. Participace spoluautorů je minimální, což svědčí na jedné straně o samostatnosti autorky, na straně druhé o malém zapojení doktorandky ve výzkumném týmu.

Cíle práce nejsou přímo uvedeny, ale v kapitole 1.1 je ve třech bodech obsažen postup práce, ze kterého se cíle dají implicitně dovodit. Prvním cílem je tedy podle mého názoru ověření validity dat o pracovní migraci a nalezení nejvhodnějších dostupných ukazatelů pro její měření v české statistice. Druhým cílem je popsat a vysvětlit prostorové vzorce pracovních migrantů v České republice na úrovni okresů a jejich vývoj v posledních pěti letech. Třetí cíl je zaměřen na nalezení hlavních faktorů vysvětlujících prostorové nerovnoměrnosti v koncentraci pracovních migrantů v Česku za použití kvantitativní analýzy. Za další, i když nevyslovený, cíl je možné považovat hodnocení míry otevřenosti nebo uzavřenosti české imigrační politiky. Tyto čtyři cíle by korespondovaly i s náměty jednotlivých článků, které je nutné považovat i přes některé nedokonalosti za stěžejní část disertace.

Teoreticko-metodologický rámec zařazený v úvodu disertace totiž podle mého názoru nenabízí očekávanou nadstavbu nad dosavadní publikační praxí doktorandky a je přínosný zejména kvalitní literární rešerší. Řazení kapitol (1. statistická data; 2. podmíněnosti; 3. přístupy a koncepty) není příliš vhodné a kvalita těchto tří částí kapitoly je velice diferencovaná. Zejména kapitola 2.1 je dosti slabá a v disertaci by vůbec být nemusela. Rovněž kapitola 2.2 je spíše výčtem ukazatelů souvisejících s pracovní migrací. Zcela opomenuta zde navíc zůstala data ze Sčítání lidu, které poskytuje čísla nejen v podrobném členění podle profesí a státního občanství, ale zároveň i v detailním členění za malé územní jednotky nebo jejich typy. Je otázkou, proč doktorandka nevyužila tato data alespoň částečně (např. za rok 2001 nebo už i hrubá data za rok 2011).

Kapitola 2.3 je naopak pěkně napsaná a přínosná. Rešerš je dobře členěna do částí a přesvědčuje čtenáře o fundovaném přístupu autorky zejména v částech věnovaných ekonomické a sociální perspektivě výzkumu pracovní migrace. Ve vstupní části jako celku však schází aplikace hodnocených teoretických konceptů na český kontext a diskuse jejich relevance v Česku/postsocialistických zemích obecně. Dále postrádám vzhledem k zaměření práce rovněž práce R. Floridy. Osobně nesouhlasím

s názorem autorky, že není možné při vlastní práci využít teoretické koncepty představené v druhé části práce. Naopak teoretický přehled porovnaný s popisem v autorčiných člancích přímo vybízí alespoň diskutovat řadu zajímavých otázek v českém kontextu. Existuje například nějaký migrační subsystém ve střední Evropě nebo postsocialistických státech, jedná se o dvojí pracovní trh? Proč autorka ve své práci některé zajímavé koncepty nevyužívá? Za propojení teoretické a empirické části práce lze snad považovat pouze napojení třetího článku s kapitolkou na straně 35.

Jádro disertace tvoří **čtyři články** publikované v českých časopisech:

První článek je věnován srovnání podnikatelské aktivity české a cizinecké populace a vychází z premisy, že obě skupiny měly v průběhu 90. let stejné podmínky k podnikání. Teoretická část článku je postavena na jednoduchém předpokladu a příliš nediskutuje alternativní pohledy na tematiku. Zároveň autorky vybírají literaturu, která chápe cizince jako jednu homogenní skupinu spíše znevýhodněnou na trhu práce, s nižším sociálním statutem. To však u řady cizinců v Česku vůbec nemusí platit. K hlavnímu argumentu práce je potřeba poznamenat, že intenzitu i obor podnikání může zcela zásadně ovlivňovat nejen *struktura příležitostí*, ale rovněž vlastní specifické schopnosti cizinců, které mohou být jak komparativní výhodou, tak nevýhodou při ustavení podnikání a nespádají ani pod další dva autorkami vymezené faktory (zdroje etnické skupiny a schopnost jejich mobilizace). Proto si myslím, že je v případě podnikání - často ryze individuálního rozhodnutí jednotlivce nebo domácnosti - výrazně přeceněna role struktury (jak obecně sociální struktury, tak v rámci etnické skupiny). K osvětlení příčin podnikání by mnohem více přispěly teorie alespoň částečně umožňující hodnotit pozici a chování aktéra (např. ve druhé části zmiňovaný kulturní přístup). Originální je nápad použít data z daňových přiznání za cizince s bydlištěm mimo Česko, u kterých je však následně nutno přehodnotit některé bariéry podnikání, jako je třeba zařizování pobytu. Z metodického pohledu je potřeba upozornit, že index různorodosti v tomto případě neměří úroveň segregace, ale rozmístění v odvětvích (s. 451). Text je bohužel zatížen množstvím překlepů i několika gramatickými chybami, stavba vět i styl je na průměrné úrovni, což jde však u publikovaného textu částečně i na vrub redakce časopisu.

Druhý článek má metodický charakter a shromažďuje důležité argumenty směřující k upřesnění některých zásadních dat o počtu migrantů pracujících v Česku. Autorka prokazuje velmi dobrou orientaci v jednotlivých statistikách a účelně argumentuje i navrhuje možnosti zlepšení evidence pracujících cizinců. Otázkou zůstává, kolik cizinců bydlících již v Česku může dostat pracovní povolení. V článku se přímo nabízí zařazení případové studie umožňující hlubší poznání validity statistických dat například v jednom regionu, městě, firmě (některé zmíněny na str. 17). Z formálního hlediska upozorňuji na nevhodnou formu kartografické prezentace. V kartogramu jsou zobrazena absolutní čísla a velmi malé hodnoty. Vypovídací hodnota mapy je pak na nízké úrovni. Autorka mohla volit například bodovou nebo tečkovou metodu, popř. strukturální kartodiagram apod.

Třetí článek je zaměřen na definici cizinců s vysokou kvalifikací a posouzení otevřenosti jednotlivých nástrojů imigrační politiky směrem k této skupině migrantů. Linka textu je dobře promyšlená a shromážděné informace poskytují dokonalý přehled o české imigrační politice v posledních letech. V empirické části, u mapek na str. 9, není zcela jasné, co vlastně zobrazují - podle tabulky 2 by měly být podíly u první mapky zhruba kolem 13 % a u druhé kolem 15 %. Legenda by měla být pro obě mapky stejná, aby se obě skupiny lépe porovnávaly. Možná by bylo vhodnější oddělit například Slováky od Britů a Němců a Američany od Rusů a Ukrajinců nejen v mapkách, ale v celém článku (celé

disertaci). V článku by bylo vhodné více ozřejmit, proč autorka definici profesionálů a otevřenost nástrojů vlastně zkoumá, jak chce s těmito nástroji dále pracovat.

V **posledním článku** tvořícím druhou část disertace je věnována pozornost rozmístění zaměstnanců-cizinců v závislosti na typu pracovní pozice. Autorka vhodně využívá tři kategorie profesí podle klasifikace ISCO a snaží se uplatnit korelační a regresní analýzu, která směřuje především k podchycení determinant prostorových vzorců cizinců. Zajímavé by bylo, kromě struktury profesí členěné podle podílu cizinců, uvést rovněž informaci, jaký podíl například Rusů nebo Vietnamců pracuje ve vybraných třídách profesí a tyto struktury mezi sebou porovnat. Čtvrtá kapitola je podle mého názoru metodicky chybná. Analýza je založena na mapkách, které (ač znázorňují "relativní" ukazatele v %), vlastně vypovídají o absolutních číslech a jsou determinovány populační velikostí jednotlivých okresů. Poměrně tuhý popis v textu kapitoly pak nutně opakuje, že se na prvních místech vyskytují velké městské okresy. Jak by se kartogram a celá analýza změnila v případě použití relativních měr nebo lokalizačních kvocientů? Podobné podezření mám i v případě následných statistických analýz. Jako vysvětlovaná proměnná vstupují do analýzy absolutní údaje, které jsou zřejmě korelovány s údaji relativními. To ovšem není možné. U řady proměnných je popis nedostatečný pro posouzení správnosti nebo vytvoření vlastní interpretace (tabulka 3 na str. 127-128). Vlastní interpretace a kritické zamyšlení autorky vedle popisu dosti citelně schází. Jako hlavní výsledek analýz jsou prezentována dvě zjištění: závislost počtu cizinců v letech 2011 a 2008-2010 a závislost počtu cizinců na vertikální pozici okresu. To jsou ovšem dosti triviální výsledky a jistě náročné získání statistických dat není vyváženo pečlivou interpretací a syntézou.

Celkově je v kolekci článků znát relativně malá snaha o rozvíjení teoretických přístupů, některé články neobsahují téměř žádnou diskusi teorie i metodické nápady - velkým minusem je rezignace na využití kvalitativních metod a případových studií např. vybraných míst nebo firem. Význam kvalitativního výzkumu je přitom doktorandkou hodnocen v prvním článku a pak také v závěru posledního, nikde se k využitím například detailní sondy v konkrétním území autorka neodhodlala. Empirické výsledky jsou tak většinou nepřekvapivé a mnoho neposouvají poznání studované problematiky. Za nejpřínosnější považuji první článek psaný ve spoluautorství, které zřejmě přispělo k průběžné diskusi nad výsledky a vytvoření kvalitnějšího textu a pak metodický článek do časopisu Demografie. Další dva články jsou průměrné a zasloužily by zcela jistě přepracovat. Doktorandce bych v další výzkumné kariéře doporučil poslat alespoň jeden článek do zahraničního časopisu. Dva články jsou nyní umístěny do časopisů, které nejsou ani v seznamu RVVI, jeden z nich (PCE) nelze vyhledat ani na webu. To citelně snižuje ohlas výzkumné práce autorky.

Závěr zařazený na konec vstupní části opakuje nejdůležitější výsledky práce doktorandky.

Za významný **přínos disertační práce** je možné považovat zejména orientaci v legislativě týkající se migrace v České republice. Dále oceňuji sevřenost a jasné zaměření práce, práci s literaturou, kvalitní rešerše ve druhé části práce a výbornou orientaci v praktických otázkách zejména datových zdrojů i migrační politiky.

Naopak **slabiny** lze hledat v některých aspektech geografického "řemesla". Na prvním místě je to malá snaha o využití teorie při vlastním výzkum. Protože nevyužívá explanační možnosti teoretických konceptů, je následně pro autorku obtížná hlubší interpretace a zejména diskuse dosažených

výsledků. Práci by prospěla větší diferenciací metod geografického výzkumu. Autorka na třech místech disertace čtenáře přesvědčuje o vhodnosti uskutečnění kvalitativního výzkumu. Myslím, že by takový výzkum zvládla např. v oblasti migrační politiky, kde jsou výsledky nejslibnější. V oblasti statistických metod mám výhrady ke korelaci absolutních a relativních čísel, interpretaci absolutních dat v nestejně populačně velkých statistických jednotkách a nedostatečnému popisu konstrukce využitých ukazatelů ve čtvrtém článku (tabulka 3). Kartografické výstupy vykazují poměrně zásadní prohřešky a je zarážející, že tyto nedostatky prošly redakcemi časopisů.

Po **formální stránce** je práce na průměrné úrovni, práce obsahuje velké množství nedokonalostí, překlepů i gramatických chyb.

Podle mého názoru práce Soni Schováňkové i přes uvedené nedostatky splňuje nároky na disertační práci a doporučuji ji k obhajobě.

Otázky k obhajobě:

Jaká je pozice Česka jako místa pro ekonomické aktivity cizinců, jak se tato pozice v průběhu posledních 25 let změnila například ve střeoevropském nebo postsocialistickém migračním subsystému?.

Jak hodnotíte faktory koncentrace kreativní třídy využívané v práci R. Floridy - zejména talent, technologie a toleranci - v kontextu migrace profesionálů v České republice?

Vysvětlete, prosím, proč považuje koncept globálních měst za mikroúroveň sledování (s. 26)?

Ve Skřivanech 4. září 2013

Doc. RNDr. Martin Ouředníček, Ph.D.
oponent disertační práce